

Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, *Hrvatskologoljska Knjiga o Esteri*. Matica hrvatska, Zagreb 2012., 254 str.

U ediciji Matice hrvatske *Hrvatska jezična baština* (knjiga 7) objavljena je knjiga Vesne Badurine Stipčević *Hrvatskologoljska Knjiga o Esteri*. Nastavak je to autoričinih tekstoloških istraživanja hrvatskologoljskih biblijskih prijevoda. Osim slikovnih priloga, kazala imenâ i popisa literature, knjiga sadrži tri poglavlja: *Hrvatskologoljska Biblija* (11–28), *Biblijska Knjiga o Esteri* (29–49) i *Hrvatskologoljska Estera* (51–227).

U uvodnom se poglavlju iznose dosadašnje spoznaje o hrvatskologoljskoj *Bibliji*, koja nažalost nije sačuvana kao cjelovita knjiga, no na njezino postojanje ukazuju neki očuvani podatci. Stoga su iznimno vrijedni hrvatskologoljski prijevodi biblijskih knjiga u liturgijskim rukopisima: misalima i brevijarima od 13. do 16. st. Ti rukopisi, zajedno s hrvatskologoljskim fragmentima sadrže oko polovicu originalnoga biblijskoga teksta (16).

U drugom poglavlju autorica iznosi relevantne činjenice o liku Estere, heroine koja je spasila svoj židovski narod, kao i o biblijskoj *Knjizi o Esteri*. Nadalje, tu se navode različita mišljenja iz opsežne literature o *Knjizi o Esteri*, ponajprije o tome treba li *Esteru* čitati kao biblijsku povijesnu knjigu ili kao fikciju. Slijedi kratak sadržaj *Knjige o Esteri*, a potom potpoglavlje *Tekstualna tradicija* (36–38) koja je, kako ističe autorica, za tu knjigu, poput tradicije mnogih drugih starozavjetnih tekstova, vrlo složena i u mnogo-me specifična. *Estera* je originalno napisana na hebrejskom jeziku, ali su za njezinu predaju iznimno važni i grčki tekstovi. Stariji latinski prijevod *Vetus Latina* slijedi *Septuagintu*, dok *Vulgata* sadrži Jeronimov prijevod s hebrejskoga s prošircima iz *Septuaginte* (37). Podnaslov *Ekskurs o Esterinu liku u europskoj književnosti i kulturi* (39–44) posvećen je značenju Estere u europskoj kulturi. Kršćanski su autori posebice isticali njezinu hrabrost i poslušnost. U srednjemu vijeku njezin kult se dalje razvija, posebice se ističe njezino zalaganje za spas naroda »zbog čega su Esteru crkveni autori interpretirali kao prefiguraciju Bogorodice i posrednicu milosti« (40). Esterin je lik bio inspiracija mnogih likovnih i drugih umjetničkih obrada. Slijedi potpoglavlje o *Esteri* u slavenskoj književnosti, s napomenom da se u paleoslavistici u novije vrijeme intenzivno istražuje staroslavenski prijevod *Knjige o Esteri*.

U pregledu čitanja iz *Knjige o Esteri* u hrvatskoj biblijskoj tradiciji i književnosti autorica polazi od onih najstarijih hrvatskih čitanja na čakavskom i štokavskom književnom jeziku s kraja 15. i početka 16. st., primjerice u *Bernardinovu lekcionaru*, pa sve do najnovijih prijevoda, npr. u *Jeruzalemskoj Bibliji* (47–49).

Središnje je poglavlje *Hrvatskoglagoljska Estera* podijeljeno na tri cjeline prema vrstama rukopisa u kojima je tekst očuvan: *Estera u brevijarima* (53–191), *Estera u misalima* (193–207) i *Estera u zbornicima* (209–227). Temeljem podrobna istraživanja autorica je utvrdila da je *Knjiga o Esteri* najpotpunije očuvana u 22 rukopisna (i tiskana) hrvatskoglagoljska brevijara od 13. do 16. st. Perikope su različita opsega, ovisno o tipu brevijara: najdulje lekcije, punih sedam glava, od ukupno šesnaest latinskoga predloška, imaju četiri brevijara: *Vatikanski brevijar Illirico 5*, *Brevijar Vida Omišljanina*, *Moskovski brevijar* i *2. novljanski brevijar*. Tekstološkom je usporedbom utvrđeno da se u hrvatskoglagoljskome prijevodu mogu izdvojiti dvije matice, koje su uglavnom podudarne s dvjema poznatim skupinama brevijara, sjevernom i južnom. Nadalje je na temelju tekstoloških i leksičkih varijanata zaključeno da tekst iz *2. novljanskoga brevijara* – pouzdan tekstualni svjedok hrvatskoglagoljskoga prijevoda – pripada prijelaznoj skupini. Stoga je nakon podrobne jezične analize upravo taj tekst odabran za izdanje, tj. u cijelosti je objavljen u latiničnoj transliteraciji i s kritičkim aparatom s fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i leksičkim varijantama iz svih brevijara. Osim toga u latiničnoj se transkripciji donosi tekst iz *Vatikanskoga brevijara Illirico 5*, što će umnogome olakšati čitanje širem krugu zainteresiranih čitatelja.

U potpoglavlju *Matice hrvatskoglagoljskih tekstova* donose se tekstološke varijante, tj. razlike između sjeverne i južne skupine brevijara. Opis hrvatskoglagoljskoga teksta *Estere* u *2. novljanskom brevijaru* detaljan je jezični opis *Estere* u tom rukopisu. Istraživanje predložaka i izvornika hrvatskoglagoljskih biblijskih tekstova, čime se bavi autorica, vrlo je značajno, ali i složeno pitanje hrvatskoglagoljske biblijske znanosti. Ono daje vrlo vrijedne rezultate, ponajprije pokazujući da hrvatskoglagoljska brevijarska *Estera* ne pripada tekstualnoj tradiciji slavenske *Estere*, već slično kao *Tobija*, *Judita* i *Makabejske knjige*, biblijskim knjigama koje su ušle u brevijare preko latinskih izvornika (92).

Na kraju ovog poglavlja dodan je i iznimno vrijedan *Rječnik hrvatskoglagoljske Estere u brevijarima*, koji obasiže tridesetak stranica.

Slijedi poglavlje o starozavjetnim čitanjima *Estere* u hrvatskoglagoljskim misalima, koja su razmjerno kraća i rjeđe zastupljena od onih u brevijarima. Potanko je opisana Esterina molitva koju sadrži devetnaest rukopisnih i tiskanih misala od početka 14. st. do 1531. godine. Kao osnovni tekst koji se kritički obrađuje i istražuje izabran je onaj najstariji iz *Vatikanskog misala Illirico 4*, a čitanja su iz svih drugih misala navedena u varijantama. Za razliku od brevijara, zbog kratkoće *Esterina* teksta u misalima, nije moguće pratiti podjelu na dvije matice, sjevernu i južnu, a tekstološka je usporedba pokazala da se naši tekstovi međusobno vrlo malo razlikuju. Ipak, usporedba s latinskim predlošcima dala je rezultata. Naime, potvrđuje se da je latinski predložak *Estere* svih hrvatskoglagoljskih misala bio blizak *Vulgatinim* kodeksima, i to kodeksu talijanske recenzije iz 12. st. i kodeksu *Pariške Biblije* iz 1231. godine. Na kraju ovog potpoglavlja autorica donosi kritičko izdanje teksta iz *Vatikanskoga misala Illirico 4 s Rječnikom Estere u misalima*.

Treće je potpoglavlje o hrvatskoglagoljskoj *Esteri* posvećeno neliturgijskim rukopisima, tj. zbornicima. Apokrifna pripovijetka o Esteri nalazi se u propovijedima na dan Uznesenja Marijina u trima zbornicima: *Vinodolskom*, *Petrisovu* i *Grškovićeveu*. Esterin lik, kao i drugi likovi u hrvatskoglagoljskim su propovijedima kršćanski interpretirani. Tako se, primjerice, Esterina simbolika odnosi na Djevicu Mariju. Na kraju poglavlja, prema istomu načelu kao i u prvim dvama, izdani su glagoljski tekstovi iz svih triju zbornika u latiničnoj transliteraciji.

Hrvatskoglagoljska *Knjiga o Esteri* detaljno je proučena u svim kodeksima, počevši od brevijara, misala do zbornika, i to tako da se najprije iznosi opseg i sadržaj teksta u pojedinim rukopisima, potom se raspravlja o filijacijskim odnosima među tekstovima, nakon čega kod brevijara slijedi detaljna jezična analiza, donosi se popis izvora i na koncu transliteriran ili transkribiran tekst iz odabranoga rukopisa. Sve navedeno svjedoči da je autoričina analiza, utemeljena na tekstološkim i filološkim zasadama, veoma iscrpna, a ona dovodi do dobro argumentiranih zaključaka. Glavni su među njima: za razliku od istočnoslavenskih prijevoda *Estere*, tradiranih prema hebrejskomu ili grčkomu izvorniku, naš prijevod pripada drugoj slavenskoj

tradiciji, nastaloj prema latinskim predlošcima. To se podjednako odnosi na sve proučene tekstove: dvadeset dva brevijarska, devetnaest misalskih i pet zborničkih (propovijedi). Također je utvrđeno da su perikope u našim brevijarima različita opsega, ovisno o tipu brevijara. Najduže lekcije sadrže četiri brevijara: *Vatikanski Illirico 5*, *Brevijar Vida Omišljanina*, *Moskovski brevijar* i *2. novljanski brevijar*.

Iznimna je važnost obrađene teme, *Knjiga o Esteri* u hrvatskoglagoljskoj književnosti, i u tome što je to dio hrvatskoglagoljske *Biblije*, koja nije očuvana u cjelini, nego u pojedinim liturgijskim knjigama u brevijarima i misalima. Stoga su pojedine biblijske knjige, primjerice *Estera*, iznimno vrijedne jer pružaju mogućnost za rekonstrukciju cjelovite hrvatskoglagoljske *Biblije*. Ovaj rad potvrđuje da je biblijska tema o starozavjetnoj junakinji Esteri bila vrlo dobro poznata hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, jer se tekstovi o Esteri nalaze većinom u glagoljskim (brevijari, misali, zbornici), ali i u latiničnim izvorima. Posebice treba naglasiti da se u knjizi donosi kritičko izdanje *Esterinih* tekstova iz svih glagoljskih izvora. Kako bi ostvarila svoj cilj, autorica se služi suvremenim filološko-tekstološkim znanstvenim metodama: tekstološkom obradom starozavjetne *Knjige o Esteri* u brevijarima i usporedbom s latinskim izvornicima, uz izradu kritičkoga izdanja iz svih hrvatskoglagoljskih kodeksa koji sadrže navedeni tekst.

U istraživanju hrvatskoglagoljskih biblijskih prijevoda knjiga Vesne Badurine Stipčević *Hrvatskoglagoljska Knjiga o Esteri* važan je doprinos, jer na nov način analizira i razrađuje građu uzimajući u obzir doprinose svojih prethodnika, a svojim će rezultatima pripomoći budućim istraživačima. U novije vrijeme u svjetskoj znanosti sve je veći interes za proučavanje *Biblije*, kako u slavistici, tak i u filologiji uopće. Posebice se intenzivno proučava staroslavenski prijevod *Knjige o Esteri*. U studijama se o slavenskoj *Esteri*, nažalost, ne obrađuje hrvatskoglagoljski prijevod. Ova će vrlo vrijedna knjiga doprinijeti boljemu poznavanju hrvatskoglagoljske književnosti te će zasigurno biti dobro prihvaćena ne samo među našim, već i među stranim znanstvenicima zainteresiranim za ovu problematiku.

MARINKA ŠIMIĆ